

Artykuły

Krystyna Patora

SPRAWA KOT PRZECIWI MYSZY

Sprawa miała miejsce poza terenem Stanów Zjednoczonych. Opis jest w Alicji w krainie czarów. Mówi kot do myszy, którą spotkał w niszy. Urządzimy sąd raz, dwa, oskarżać będę ja. Nic po twym lamencie, proces się odbędzie, bo tak się składa, że dziś bardzo nudzę się. Ale pan łaskawy, bez Sędziego, bez ławy, to nie proces, lecz bzdura – rzecze mysz do kocura. Jam jest sąd i ława, krótka to rozprawa. W minutę i ćwierć skażę cię na śmierć.

WSTĘP

Powyższy fragment pochodzi z filmu pt. *Proces w Berlinie*, opartego na fakcie porwania 30.08.1978 r. polskiego samolotu pasażerskiego (lot 165 Polskich Linii Lotniczych) z Gdańska do Berlina Wschodniego. 14.03.1979 r. przez Sąd Stanów Zjednoczonych w Berlinie Zachodnim został wydany wyrok w sprawie przeciwko Hansowi T. i Ingrid R.¹ Istotą sprawy z punktu widzenia prawnego stało się stosowanie Konstytucji Stanów Zjednoczonych w prowadzonym na terenie Niemiec Zachodnich procesie przeciwko porywaczowi samolotu, co powodowało konieczność dopuszczenia ławy przysięgłych w zainicjowanym postępowaniu sądowym. Kwestia była tym bardziej sporna, że dotyczyła sprawy realizowanej na okupowanym przez Stany Zjednoczone terenie Niemiec, gdzie instytucja ławy przysięgłych nie była w obowiązującym prawie przewidziana, a ponadto chodziło o sprawę porwania cywilnego samolotu, które to zachowanie było przestępstwem terrorystycznym.

W rzeczywistości – na gruncie prawa amerykańskiego – przedstawiony został głębszy problem, a mianowicie relacji władzy wykonawczej do władzy sędziowskiej w sporze o zapewnienie gwarancji procesowych dla oskarżonych w postaci ławy przysięgłych w procesie karnym na okupowanym terytorium

¹ Wyrok Sądu Stanów Zjednoczonych w Berlinie z 14.03.1979 r. (86 F.R.D.227) przeciwko Hansowi T. i Ingrid R., <https://web.archive.org/web/20110113024348/http://www.uniset.ca/other/cs4/86FRD227.html> (dostęp: 31.10.2020 r.).

innego kraju do uznania sprawy jako elementu polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych, stosowanej wobec okupowanego kraju i jego obywateli. Spór o zakres kompetencji obu władz ma swoją historię, jest ściśle powiązany z zasadą trójpodziału władz i niezawisłości sędziów oraz niezależności sądów. Jest aktualny w każdym kraju, także w Polsce².

1. TŁO HISTORYCZNE SPRAWY

Przedstawienie stanu faktycznego nie jest możliwe bez odwołania się do historycznego podłoża, które także zostało bardzo szeroko zaprezentowane w wyroku.

Po II wojnie światowej Niemcy zostały podzielone na 4 strefy okupacyjne, które były administrowane przez Stany Zjednoczone, Związek Radziecki, Wielką Brytanię oraz Francję³. Berlin był miastem zdemilitaryzowanym i także został podzielony na 4 sektory i formalnie był niezależny od obu państw niemieckich, choć sam Berlin Zachodni miał status zbliżony do kraju związkowego Niemiec. Możliwość przemieszczania się pomiędzy sektorami Berlina Zachodniego i Wschodniego dla wielu osób stanowiła szansę przedostania się na Zachód. W latach 1949–1961 około 2,6 mln ludzi tą drogą opuściło Niemcy Wschodnie. W nocy z 12 na 13.08.1961 r., w tajemnicy, rozpoczęła się blokada ulic i torów wiodących do Berlina Zachodniego. Budowa muru berlińskiego skutkowałą rozdzieleniem rodzin. Mur berliński padł po ponad 28 latach, w nocy z 9 na 10.11.1989 r.

2. STAN FAKTYCZNY SPRAWY

W sprawie będącej przedmiotem artykułu ustalono, że Hans T. oraz Ingrid R. postanowili przedostać się do Berlina Zachodniego. Pomocy miał udzielić im Horst F., przyjaciel Ingrid R., który miał z RFN pojechać do Gdańska i tam wręczyć im podrobione dokumenty, uprawniające do ucieczki promem do Travemünde⁴. Na granicy niemiecko-polskiej Horst F. został zatrzymany. Gdy Hans T. i Ingrid R. zorientowali się, że nie otrzymają dokumentów, postanowili w Gdańsku sprzedać swoje rzeczy i kupić na pchlim targu pistolet w formie zabawki, który został ukryty w zabawce córki Ingrid R. W dniu 30.08.1978 r. Hans T. i Ingrid R. wraz z jej córką wsiedli do samolotu Polskich Linii Lotniczych LOT, lecącego z Gdańska na lotnisko Schönefeld w Berlinie Wschodnim. W samolocie Hans T. użył wcześniej zakupionego pistoletu i doprowadził do zmiany decyzji dotyczącej miejsca lądowania samolotu pasażerskiego na lotnisku Tempelhof w Berlinie Zachodnim⁵. Motywy jego postępowania miały rodzinny charakter,

² A. Grzelak, A. Sakowicz, *Wymóg niezależności sądu krajowego jako element skutecznej ochrony sądowej (uwagi na tle wyroku TS z 19.11.2019 r. dla polskiego wymiaru sprawiedliwości)*, „Państwo i Prawo” 2020/5, s. 59–77.

³ https://pl.wikipedia.org/wiki/Mur_Berli%C5%84ski (dostęp: 7.11.2020 r.).

⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/LOT_Polish_Airlines_Flight_165_hijacking (dostęp: 7.11.2020 r.).

⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Herbert_Jay_Stern (dostęp: 21.10.2020 r.).

podobnie jak motywy Ingrid R. Należy nadmienić, że Hans T. i Ingrid R. byli sądzeni w Berlinie Zachodnim, a Horst F. w Berlinie Wschodnim, gdzie został skazany na karę 8 lat pozbawienia wolności, ale po dwóch latach został wykupiony przez rząd RFN⁶.

3. PORUSZANE PROBLEMY PRAWNE

Problemem prawnym stała się w przedmiotowej sprawie kwestia zapewnienia przez Sąd Stanów Zjednoczonych, orzekający na terenie Berlina Zachodniego, stosowania procedury amerykańskiej, polegającej na wydaniu orzeczenia odnośnie do uznania porywaczy za winnych na podstawie werdyktu ławy przysięgłych, na co nie chciały wyrazić zgody władze Stanów Zjednoczonych, które uważały, że proces ten jest elementem polityki zagranicznej władzy wykonawczej wobec okupowanego kraju i nie mają zastosowania konstytucyjne gwarancje przysługujące obywatelom Stanów Zjednoczonych. Kwestia była jednak bardziej złożona i sprowadzała się także do relacji władzy wykonawczej do władzy sądowniczej, przy czym ta pierwsza uważała, że Konstytucja Stanów Zjednoczonych nie ma zastosowania na terenie znajdującym się pod okupacją Stanów Zjednoczonych. Natomiast władza sądownicza w osobie sędziego Stanów Zjednoczonych Herberta Sterna stała na stanowisku, zgodnie z którym Konstytucja Stanów Zjednoczonych, która zapewnia podstawowe gwarancje procesowe obywatelom Stanów Zjednoczonych, powinna być stosowana wobec obywateli innych państw, którzy znajdują się pod jurysdykcją Stanów Zjednoczonych. Relacja obu władz ściśle związana była z zasadą separacji władz, która była zawarta już w Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki⁷.

4. TREŚĆ ORZECZENIA SĄDU STANÓW ZJEDNOCZONYCH

Omówienie przedmiotowej sprawy nie jest możliwe bez szczegółowego odniesienia się do treści uzasadnienia orzeczenia⁸, które jest bardzo obszerne i zawiera przedstawienie stanowiska oskarżyciela, a także sądu, przy czym w odniesieniu do tego ostatniego w treści orzeczenia znajduje się bardzo szeroka analiza spraw wcześniej rozpatrywanych przez sądy amerykańskie, które zajmowały się czynami karalnymi popełnionymi poza terytorium Stanów Zjednoczonych, przy czym terytoria te, w większości, znajdowały się pod okupacją Stanów Zjednoczonych. W tej sprawie oskarżenie stało na stanowisku, że sprawowanie okupacji jest fundamentalnie różne od sprawowania cywilnej władzy w Stanach Zjednoczonych. Stąd według władzy oskarżycielskiej działa-

⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/LOT_Polish_Airlines_Flight_165_hijacking (dostęp: 7.11.2020 r.).

⁷ Zasada trójpodziału władz została przyjęta w Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki z 17.09.1787 r. i jest nazwana zasadą *check and balance system* (system hamowania i równowagi), <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> (dostęp: 14.11.2021 r.).

⁸ Wyrok z 14.03.1979 r. (86 F.R.D.227)...

nia władzy okupacyjnej z konieczności mogą być niespójne z życzeniami bądź podejściem lub nastawieniem społeczności okupowanej. Dlatego oskarżenie stało na stanowisku, że przyjęte wartości, które stanowią podstawę koncepcji prawa powszechnego w odniesieniu do procesu z udziałem ławy przysięgłych, niekoniecznie urzeczywistniają się w warunkach okupacyjnych. Prokuratorzy twierdzili, że sprawowanie wymiaru sprawiedliwości na okupowanym terytorium stanowi typową kwestię polityczną – sprawowania polityki zagranicznej na terytorium Niemiec, która musi być określona przez urzędników odpowiedzialnych za politykę okupacyjną Stanów Zjednoczonych, a nie przez sąd orzekający w danej sprawie. Sąd uważał argument oskarżenia za całkowicie bezwartościowy. Przyjmował, że, po pierwsze, nigdy nie było sytuacji, kiedy rząd Stanów Zjednoczonych sprawował władzę lub zarządzał jakimkolwiek terytorium geograficznym, czy to w czasie wojny, czy to w czasie pokoju, bez względu na swoją własną Konstytucję. Sąd orzekający w sprawie przyjął, że zastosowanie jakiegokolwiek postanowienia Konstytucji jest samo w sobie prawem konstytucyjnym, które w ostateczności jest stosowane przez sądownictwo oraz sędziów, a nie przez władzę wykonawczą. Sąd stanął na stanowisku, iż pierwszą zasadą życia amerykańskiego, nie tylko życia w domu, ale także za granicą, jest ta, że wszystko, co Amerykanie robią, jest zarządzane, oceniane i musi być autoryzowane przez Konstytucję Stanów Zjednoczonych, która jest żyjącym dokumentem, znajdującym zastosowanie w zmieniających się okolicznościach i w różnych miejscach. W zakresie oceny postępowania prokuratury w sprawie o sygnaturze 86 F.R.D.227 Sąd w uzasadnieniu wyroku podkreślił, że nawet jeśli sędzia i prokurator zostali powołani przez organ wykonawczy, to sędzia powinien pozostać bezstronny i na jego decyzję nie mogą wpływać jego przełożeni.

Sąd orzekający w procesie przeciwko oskarżonym obywatelom NRD uznał, że jedynym, lecz nowatorskim pytaniem postawionym przed sądem, jest to, czy „przyjacielscy obcy oskarżeni” (jak ich Sąd nazwał) o przestępstwa niewojskowe w Sądzie Stanów Zjednoczonych w Berlinie, w wyjątkowych okolicznościach trwającej amerykańskiej okupacji Berlina, mają prawo do ławy przysięgłych. Odpowiadając na to pytanie, Sąd zwrócił uwagę na to, że sprawa nie dotyczy kradzieży bądź zniszczenia mienia wojskowego, nie dotyczy również szpiegowania, przestępstwa przeciwko wojskowej sojuszniczej władzy bądź naruszenia prawa wojskowego. Oprócz tego Sąd ten nie jest trybunałem międzynarodowym, lecz jedynie sądem amerykańskim. Oskarżeni są niemieckimi obywatelami. Bez znaczenia jest, czy są uważani za obywateli Niemieckiej Republiki Federalnej, czy Niemieckiej Republiki Demokratycznej, ponieważ Stany Zjednoczone są w stanie pokoju i utrzymują stosunki demokratyczne z oboma krajami. Stąd w świetle prawa oskarżeni są – zdaniem Sądu – „przyjacielskimi obcymi”. Nie są obywatelami wrogiego państwa, wrogimi żołnierzami bądź jeńcami wojennymi. Sąd w uzasadnieniu orzeczenia stwierdził, że oskarżeni są o przestępstwa niewojskowe, podlegają niemieckiemu prawu Berlina, który

odgrywa i będzie odgrywał w przyszłości specjalną rolę w utrzymaniu wolnego świata.

Odnosnie do zagranicznego zastosowania Konstytucji Stanów Zjednoczonych Sąd stwierdził, że początkowo amerykański Sąd Najwyższy utrzymywał, iż ochrona Konstytucji nie rozciąga się poza terytorialne granice Stanów Zjednoczonych. Sąd wówczas uznawał, że Konstytucja nie działa w innym kraju. Sąd dalej argumentował, że ta doktryna była, ze względu na przyczyny praktyczne, odrzucona w dwóch różnych aspektach spraw, w których pewne prawa konstytucyjne zostały przyznane oskarżonym, których proces odbywał się poza terytorium Stanów Zjednoczonych. W pierwszej kategorii spraw amerykańska jurysdykcja była wykonana za granicą na podstawie kontroli Stanów Zjednoczonych nad terytorium, gdzie oskarżony miał proces. W drugiej serii spraw amerykańska jurysdykcja była wykonana za granicą ze względu na amerykańskie obywatelstwo oskarżonego. W pierwszym przypadku spraw Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych przyznał prawa konstytucyjne oskarżonym zgodnie ze stopniem kontroli Stanów Zjednoczonych nad terytorium, na którym był sąd. Ta linia jest charakterystyczna w sprawach znanych zbiorowo jako tzw. sprawy wyspowe, które skutkowały przyjęciem dwóch rozwiązań, po pierwsze, że w odniesieniu do terytoriów wcielonych do Stanów Zjednoczonych Konstytucja znajduje zastosowanie w swojej własnej sile mocy na całym terytorium, i po drugie, w odniesieniu do niewcielonych terytoriów tylko fundamentalne prawa konstytucyjne znajdowały zastosowanie. Początkowo w tzw. sprawach wyspowych uważano, że prawo do ławy przysięgłych nie należy do praw fundamentalnych, jednak z czasem uznano, że prawo to jest prawem fundamentalnym.

Sąd orzekający w Berlinie Zachodnim w sprawie Hansa T. i Ingrid R., dokonując analizy tzw. spraw wyspowych, zwrócił uwagę na to, że zarówno oskarżenie, jak i oskarżeni „w sprawach wyspowych” przeoczyli fakt, że w nich badany był stopień, w jakim oskarżony o czyn przestępczy na terytorium administrowanym lub rządzone przez Stany Zjednoczone był beneficjentem praw gwarantowanych przez Konstytucję Stanów Zjednoczonych, nie zważając na to, czy Stany Zjednoczone same w sobie były oskarżycielem. Zdaniem sądu orzekającego w Berlinie Zachodnim tzw. sprawy wyspowe nie miały tu zastosowania, ponieważ w Berlinie Zachodnim chodzi o amerykański sąd, gdzie Stany Zjednoczone występują jako oskarżyciel.

Sąd orzekający w Berlinie Zachodnim wskazał, że oskarżeni są cywilami, którym zarzucane są poważne, ale niewojсковe przestępstwa i których sąd odbywa się w czasach pokoju. Stąd niedozwolone jest, by traktować ich inaczej niż jakiegokolwiek innego cywila, któremu przedstawione zostały zarzuty przed amerykańskim sądem o popełnienie ciężkiego przestępstwa, niezwiązanego z wojną bądź szpiegostwem. Oskarżonym w analizowanym przypadku przed sądem orzekającym w Berlinie Zachodnim nie zarzucano pogwałcenia prawa wojkowego. Zdaniem tego sądu nie są oni ani wrogimi obcymi, ani powiązanymi z siłami zbrojnymi wroga. Oskarżeni są – jak ich nazwał sąd – „przyjaciel-

skimi wrogami”, którym zarzuca się coś, co może być scharakteryzowane jako ciężkie przestępstwo, które zostało popełnione w czasie pokoju.

Sąd w sprawie przeciwko Hansowi T. i Ingrid R. – w ramach dalszej argumentacji – powołał się na artykuł 15 § 2 konwencji o przestępstwach i pewnych innych czynach popełnianych na pokładzie statku powietrznego⁹, który stanowił, że państwo-strona umowy, na którego terytorium osoba została wysadzona bądź została dostarczona przez dowódcę statku powietrznego, bądź wysiadła i została oskarżona o popełnienie czynu porwania statku powietrznego, powinna otrzymać traktowanie nie mniej przychylne w swojej ochronie i bezpieczeństwie niż obywatele tegoż państwa-strony umowy w podobnych okolicznościach¹⁰. Sąd orzekający w uzasadnieniu orzeczenia wskazał, że kształt artykułu 15(2) oryginalnie był zaproponowany przez delegację amerykańską w 1963 r. na międzynarodowej konferencji dotyczącej prawa powietrznego, która zaaprobowała konwencję tokijską. W tym czasie Stany Zjednoczone wyjaśniły, że celem zaproponowanego języka było to, aby zagwarantować jakiegokolwiek osobie, która podlega jakimkolwiek typowi śledztwa bądź została umieszczona w jakimkolwiek typie aresztu w państwie-stronie umowy, przyznanie takiej samej ochrony praw i immunitetów jak obywatelom tegoż państwa-strony umowy.

Po analizie orzecznictwa sądowego i przepisów konwencji tokijskiej sąd w Berlinie doszedł do przekonania, że oskarżeni powinni mieć zagwarantowane te same prawa konstytucyjne, które Stany Zjednoczone musiałyby przyznać swoim własnym obywatelom, gdyby byli postawieni przed sądem w swoim kraju. Sąd w uzasadnieniu orzeczenia wskazał, że jeśli Stany Zjednoczone powołują Amerykański Sąd w Berlinie w sprawie Hansa T i Ingrid R., w której oskarżono cywili o przestępstwa niewojskowe, to Stany Zjednoczone muszą zapewnić oskarżonym tę samą konstytucyjną ochronę co cywilnym oskarżonym w jakimkolwiek innym amerykańskim sądzie. W ten sposób sąd orzekający w Berlinie stanął na stanowisku, że kwestia ławy przysięgłych w procesie karnym to nie kompetencja władzy wykonawczej i realizowanej polityki Stanów Zjednoczonych na okupowanym terenie Berlina Zachodniego, tylko wykonanie konstytucyjnego prawa oskarżonego do ławy przysięgłych, które ma zagwarantować sąd. W ten sposób została rozstrzygnięta kwestia relacji władzy wykonawczej do władzy sądowniczej, która miała być realizowana na okupowanym terytorium.

Podsumowując powyższe rozważania, należy wskazać, że sprawowanie wymiaru sprawiedliwości na okupowanym przez Stany Zjednoczone obszarze nie

⁹ Konwencja o przestępstwach i pewnych innych czynach popełnianych na pokładzie statku powietrznego z 14.09.1963 r.; w polskim porządku prawnym Konwencja w sprawie przestępstw i niektórych innych czynów popełnianych na pokładzie statków powietrznych, sporządzona w Tokio 14.09.1963 r. (Dz.U. z 1971 r. nr 15 poz. 147), dalej: konwencja tokijska.

¹⁰ Art. 15 ust. 2 konwencji tokijskiej, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/konwencja-w-sprawie-przestepstw-i-niektorych-innych-czynow-16788251> (dostęp: 10.04.2021 r.).

należy do władzy wykonawczej i nie jest formą prowadzenia polityki państwa na tym obszarze, a do władzy sądowniczej, która ma stosować Konstytucję i zagwarantować w procesie prawa oskarżonego do sprawiedliwego procesu karnego, w omawianym przypadku prawo do orzeczenia wydanego przez ławę przysięgłych. Ogólnie można uznać, że chodzi o separację władz i zakaz wpływania władzy wykonawczej na wymiar sprawiedliwości, nawet w odniesieniu do okupowanego terytorium.

5. OCENA NA PODSTAWIE PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO I UNIJNEGO

Zasada trójpodziału władz kojarzona jest z Monteskiuszem i jego dziełem *O duchu praw*, jednak wywodzi się od angielskiego filozofa Johna Locke'a, który w swoim dziele *Dwa traktaty o rządzie* dokonywał podziału władz, ale nie wydzielał władzy sądowniczej jako odrębnej władzy, ponieważ uważał, że należy ona do władzy wykonawczej¹¹. Monteskiusz pisał o tym, że te trzy władze będą zmuszone iść zgodnie¹². W Stanach Zjednoczonych zasada trójpodziału władz została sformułowana w Konstytucji z 17.09.1787 r. i nosi nazwę *check and balance system* (system hamowania i równowagi). Trzeba jednak zaznaczyć, że początkowo w Stanach Zjednoczonych zasada ta – zwana zasadą separacji – rozumiana była jako absolutna separacja kompetencji, przy czym nie dopuszczano jakichkolwiek hamulców. Poglądy takie reprezentował między innymi John Lilburn oraz skupieni wokół ruchu lewellerów. System ten wymagał jednak dla zagwarantowania niezależności władz pewnych korekt, które polegały na tym, że separacja władz została naruszona poprzez wprowadzenie mechanizmów oddziaływań.

Trójpodział władzy, w kontynentalnym rozumieniu, jest ściśle powiązany z zakazem wpływania przez władzę ustawodawczą na władzę sądowniczą, a co za tym idzie – z niezależnością sądów i niezawisłością sędziów w sferze sprawowania wymiaru sprawiedliwości. W Wielkiej Brytanii zasada trójpodziału władz została po raz pierwszy sformułowana w Deklaracji Praw¹³.

Jest ona uznana w prawie międzynarodowym, chociażby warto wskazać art. 10 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ z 1948 r.¹⁴ Ponadto została zawarta w art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r., gdzie jest wprost mowa o niezawisłym sądzie¹⁵. Podobne

¹¹ M. Horodniczy, *Niezawisłość sędziów sądów powszechnych pod rządami Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Toruń 2019, s. 17–18.

¹² Monteskiusz, *O duchu praw*, Warszawa 2009, s. 207.

¹³ Deklaracja Praw z 1689 r., wydana przez Wilhelma III Orańskiego.

¹⁴ Tekst Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (w:) B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik (oprac.), *Prawa człowieka. Wybór dokumentów międzynarodowych*, Toruń 1999, s. 11–20.

¹⁵ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. nr 61 poz. 284).

uregulowania zawiera art. 14 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych z 1966 r.¹⁶

Stanowi ona także podstawę funkcjonowania Unii Europejskiej, w której szeregu aktów prawnych reguluje tę problematykę, w tym niezawisłość sędziowską. Wystarczy tylko wymienić art. 47 ust. 2 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej z 14.12.2007 r.¹⁷, a ponadto rekomendacje Komitetu Ministrów Rady Europy z 13.10.1994 r. czy zalecenia nr R(94)12 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich, dotyczące niezawisłości, sprawności i roli sędziów¹⁸. Europejska karta ustawowych zasad dotyczących sędziów z 8–10.07.1998 r. nakłada na państwa członkowskie podjęcie działań zmierzających do zapewnienia niezawisłości sędziów¹⁹.

Już na podstawie tylko przykładowo przedstawionych aktów prawnych wiadać, że zasada trójpodziału władz i związana z nią zasada niezawisłości sędziów są od dawna uregulowane w prawie poszczególnych państw, prawie międzynarodowym oraz prawie unijnym. I choć w Stanach Zjednoczonych zasada ta dotyczy separacji władz od siebie, to w każdej z koncepcji – w gruncie rzeczy – chodzi o to, aby władza sądownicza mogła wydawać orzeczenia w oparciu o Konstytucję, której zapisy gwarantują podstawowe prawa i wolności obywatelskie.

6. OCENA NA PODSTAWIE POLSKIEGO PRAWA

Istotę rozważań na kanwie tej sprawy – w odniesieniu do polskiego porządku prawnego – stanowi rola Konstytucji²⁰ jako podstawowego aktu prawnego regulującego zasadę trójpodziału władz. Była ona ujęta już w Konstytucji 3 maja 1791 r.²¹, w artykule V²². Kolejnym aktem prawnym, w którym zapewniony został trójpodział władz, była Konstytucja marcowa z 1921 r.²³, w artykule 2²⁴.

¹⁶ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. nr 38 poz. 167).

¹⁷ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z 14.12.2007 r. (Dz.U. UE C 303, s. 17–35).

¹⁸ Zalecenia nr R(94)12 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich dotyczące niezawisłości, sprawności i roli sędziów; przyjęte Przez Komitet Ministrów 13.10.1994 r. na 516. Posiedzeniu Zastępców Ministrów, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kKKpADHHL-F8J:www.arch-bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/ue_koop/ue_niezawislosc.doc+%&cd=3&hl=pl&ct=clnk&gl=pl&client=firefox-b-d (dostęp: 26.12.2021 r.).

¹⁹ Europejska karta o statusie sędziów z 8–10.07.1998 r., http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:-hHpzLJxMtgJ:www.arch-bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/ue_koop/re_ekuzds.doc+%&cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl&client=firefox-b-d (dostęp: 26.12.2021 r.).

²⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. nr 78 poz. 483 ze zm.).

²¹ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1791.html> (dostęp: 28.08.2023 r.).

²² <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1791.html> (dostęp: 14.11.2021 r.).

²³ Ustawa z 17.03.1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1921 r. nr 44 poz. 267).

²⁴ <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19210440267> (dostęp: 14.11.2021 r.).

Trzeba zauważyć, że Konstytucja kwietniowa z 1935 r.²⁵ oraz Konstytucja PRL²⁶ nie zawierały unormowań dotyczących zasady trójpodziału władzy. Dopiero na podstawie nowelizacji Konstytucji wprowadzano poszczególne elementy zasady trójpodziału władz. Nowelą z 7.04.1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej²⁷, w art. 60 ust. 2 Konstytucji wprowadzono nieusuwalność sędziów, z wyjątkiem przypadków określonych w ustawie. Ponadto w nowelizacji Konstytucji PRL, na podstawie ustawy z 29.12.1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, w art. 1²⁸, wprowadzona została zasada demokratycznego państwa prawnego, którą Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 19.06.1992 r.²⁹ uznał za zawierającą w sobie zasadę trójpodziału władz. Nowelą z 29.12.1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zmieniono także art. 56 ust. 1 Konstytucji poprzez nadanie mu nowej treści, z której wynikało, że wymiar sprawiedliwości sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne i sądy szczególne³⁰. W sposób niebudzący wątpliwości zasada trójpodziału władz została wprowadzona w ustawie konstytucyjnej z 17.10.1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym³¹, w art. 1, który stanowił, że organami państwa w zakresie władzy ustawodawczej są Sejm i Senat Rzeczypospolitej, w zakresie władzy wykonawczej – Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, w zakresie władzy sądowniczej – niezawisłe sądy. Pod rządami ustawy konstytucyjnej z 1992 r. zwanej Małą Konstytucją, w licznych wyrokach Trybunału Konstytucyjnego rozwinęta została omawiana zasada. I tak w orzeczeniu z 9.11.1993 r.³² Trybunał Konstytucyjny wskazał konieczność zapewnienia równowagi pomiędzy władzami, a także zasadę niezawisłości sędziowskiej jako element trójpodziału władz. Dla wymiaru sprawiedliwości ważne było orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 21.11.1994 r., w którym Trybunał podkreślił, że rozdzielenie oznacza separację, ponieważ wymiar sprawiedliwości jest sprawowany przez sądy i żadna inna władza nie może ingerować w te działania czy też w nich uczestniczyć³³. Wprawdzie ist-

²⁵ Ustawa konstytucyjna z 23.04.1935 r. (Dz.U. z 1935 r. nr 30 poz. 227), <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1935.html> (dostęp: 14.11.2021 r.).

²⁶ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22.07.1952 r. (Dz.U. z 1952 r. nr 33 poz. 232).

²⁷ Ustawa z 7.04.1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. nr 19 poz. 101).

²⁸ Ustawa z 29.12.1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. nr 75 nr 1148 poz. 444).

²⁹ Wyrok TK z 19.06.1992 r. (U 6/92), OTK 1992/1, poz. 13.

³⁰ Ustawa z 29.12.1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. nr 75 nr 1148 poz. 444).

³¹ Ustawa konstytucyjna z 17.10.1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (Dz.U. nr 84 poz. 426).

³² Wyrok TK z 9.11.1993 r. (K 11/93), OTK 1993/2, poz. 37.

³³ Wyrok TK z 21.11.1994 r. (K 6/94), OTK 1994/2, poz. 39.

nieje nadzór administracyjny władzy wykonawczej nad sądownictwem, ale nie dotyczy on sprawowania wymiaru sprawiedliwości³⁴.

Zgodnie z art. 10 obecnej Konstytucji³⁵ ustroj państwa opiera się na zasadzie trójpodziału i równowagi władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej. Zasada trójpodziału władzy związana jest z tym, że każdej z wymienionych władz powinny przypadać określone kompetencje materialne, które odpowiadają istocie danej władzy i które dana władza powinna zachować³⁶. Z artykułu 10 Konstytucji wynika także zasada równoważenia poszczególnych władz, która, z jednej strony, wskazuje na to, że żadna z władz nie jest całkowicie odseparowana od innej, a z drugiej strony odnoszona jest przede wszystkim do zakazu koncentracji władzy państwowej oraz istniejących mechanizmów prawnych, które zapobiegają nadużyciom ze strony tej władzy³⁷. Ustrojodawca zdaje sobie sprawę ze znaczenia władzy sądowniczej i dlatego wskazuje na jej niezależność od innych władz. Trzeba także podkreślić, że niezależność sądów i niezawisłość sędziów nie są cechami, które przynależą sędziom oraz sądom jako formalne atrybuty, które są zawieszane w faktycznej próżni. Mają one służyć realizacji zasady sprawiedliwego procesu³⁸. Dlatego też nadzór administracyjny Ministra Sprawiedliwości nie dotyczy sprawowania wymiaru sprawiedliwości³⁹, a sędziowie, niezależnie od tego, kto ich powołał, powinni być niezawisli.

Z zasadą trójpodziału władz jest ściśle powiązana rola sądów w zapewnieniu, w oparciu o tę zasadę, rzetelnego procesu karnego oraz ocena zachowania sprawców przez przyzmat podstawowych praw i wolności obywatelskich. Jest niewątpliwe, że ograniczenie praw i wolności obywatelskich, w tym praw, jakie posiadają oskarżeni w procesie karnym, jest możliwe tylko w oparciu o art. 31 ust. 3 Konstytucji. Oznacza to, że takie ograniczenia mogą być ustanowione tylko w ustawie i tylko wówczas, gdy jest to konieczne w demokratycznym państwie dla zapewnienia bezpieczeństwa lub porządku publicznego oraz innych dóbr prawnie chronionych. Ograniczenia praw i wolności nie mogą naruszać istoty tych praw. Na gruncie procesu karnego i praw przysługujących oskarżonym oznaczałoby to praktyczne pozbawienie danego prawa. Odniesienie tej uwagi do omawianego problemu procesu z udziałem ławy przysięgłych skutkowałoby pozbawieniem oskarżonych prawa do procesu z udziałem tej ławy, co oznaczałoby złamanie Konstytucji Stanów Zjednoczonych. Gdyby problem ten rozpatrywać na gruncie polskiego prawa, to – z daleko posuniętą ogólnością – możliwe byłoby przyjęcie, że chodziłoby o wpływ na władzę sądowniczą przez władzę wykonawczą, która uważałaby, iż chodzi o realizację polityki

³⁴ Wyrok TK z 9.11.1993 r. (K 11/93), OTK 1993/2, poz. 37.

³⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. nr 78 poz. 483 ze zm.).

³⁶ Wyrok TK z 29.11.2005 r. (P 16/04), OTK-A 2005/10, poz. 119.

³⁷ Wyrok TK z 24.02.2010 r. (K 6/09), OTK-A 2010/2, poz. 15.

³⁸ Wyrok TK z 7.11.2013 r. (K 31/12), OTK-A 2013/8, poz. 121.

³⁹ Wyrok TK z 27.03.2013 r. (K 27/12), OTK-A 2013/3, poz. 29.

państwa wobec wymiaru sprawiedliwości i nie muszą być spełnione gwarancje procesowe wynikające ze stosowania polskiej Konstytucji dla podejrzanego czy oskarżonego. W polskiej Konstytucji gwarancje te wskazane są w art. 45 ust. 1.

W omawianej sprawie sąd orzekający w Berlinie Zachodnim słusznie wskazał, że kwestie dotyczące organizacji procesu należą do władzy sądowniczej i nie mogą być uznane za element polityki władzy wykonawczej, realizowanej wobec okupowanego kraju. Takie stanowisko wyznacza relacje pomiędzy władzą wykonawczą a władzą sądowniczą.

W polskiej Konstytucji ma ono odzwierciedlenie w rozdziale VIII i gwarancjach dla sędziów, w tym w szczególności wskazanej w art. 178 ust. 1 Konstytucji niezawisłości sędziów i podleganiu tylko Konstytucji oraz ustawom w zakresie orzecznictwem.

Oznacza to postawienie granicy konstytucyjnej pomiędzy władzą sądowniczą a władzą wykonawczą i wyraźne wskazanie, że wymiar sprawiedliwości – rozumiany jako wydawanie orzeczeń stwierdzających dopuszczenie się przestępstwa – należy tylko do władzy sądowniczej. Chodzi tutaj jednak o taką władzę sądowniczą, która jest niezawisła, i to od momentu rozpoczęcia procedury powołania na stanowisko sędziego. Po przesądzeniu dopuszczenia ochrony prawnej sędziów w sporze ze swoim państwem⁴⁰ niezawisłość sędziowska została potwierdzona w licznych orzeczeniach: Trybunału Konstytucyjnego⁴¹, Sądu Najwyższego⁴², Naczelnego Sądu Administracyjnego⁴³, a także Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁴⁴ oraz Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej⁴⁵, z których jasno wynika, że nie może być jakiegokolwiek wpływu

⁴⁰ Wskazanej między innymi w wyroku ETPCz z 23.06.2016 r. w sprawie *Baka v. Węgry*, skarga nr 20261/12, <https://www.google.com/url?sa=t&rc=1&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwi24-Cp6IT1AhVopIsKHTM3AbEQFnoECAIQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.nsa.gov.pl%2Fdownload.php%3Fid%3D670&usq=AOvVaw3ysxY6o4H8Bf6hDmHSGxJ1> (dostęp: 27.12.2021 r.).

⁴¹ Wyrok TK z 18.07.2007 r. (K 25/07), OTK-A 2007//7, poz. 80, LEX nr 300001.

⁴² Wyrok SN z 5.12.2019 r. (III PO 7/18), OSNP 2020/4, poz. 38, LEX nr 2746893; postanowienie SN z 15.01.2020 r. (III PO 9/18) „Europejski Przegląd Sądowy” 2020/9, s. 56–62; uchwała SN z 23.01.2020 r. (BSA I-4110-1/2020), LEX nr 2770251.

⁴³ Wyroki NSA w sprawach: z 6.05.2021 r. (II GOK 2/18), LEX nr 3169817; z 6.05.2021 r. (II GOK 3/18), LEX nr 3170844; z 6.05.2021 r. (II GOK 5/18), LEX nr 3170875; z 6.05.2021 r. (II GOK 6/18), LEX nr 3170860 i z 6.05.2021 r. (II GOK 7/18), LEX nr 3170800.

⁴⁴ Wyrok ETPCz z 22.07.2021 r. w sprawie *Reczkowicz v. Polska*, skarga nr 43447/19, <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/orzecznictwo-europejskiego-trybunalu-praw-czlowieka/listByYear.html?ComplainantYear=2021> (dostęp: 27.12.2021 r.).

⁴⁵ Wyrok TS z 24.06.2019 r. w sprawie *Komisja v. Polska* (C-619/18), EU:C:2019:531; ZOT SiS.2018/6/I-531; Dz.U. UE. C 2019/280/9, LEX nr 2683590; wyrok TS z 19.11.2019 r. w sprawie *A.K. i in.*, sprawy połączone C-585/18, C-624/18, C-625/18, www.eur-lex.europa.eu, Dz.U. UE C 2020/27/6, LEX nr 2741129; wyrok TSUE z 2.03.2021 r. (C-824/18), https://curia.europa.eu/juris/document/document_print.jsf?docid=238382&text=&dir=&doclang=P&L&part=1&occ=first&mode=lst&pageIndex=0&cid=2064861 (dostęp: 27.12.2021 r.); wyrok TS z 15.07.2021 r. (C-791/19), www.eur-lex.europa.eu, Dz.U. UE C 2021/382/2, LEX nr 3196950;

jakiegokolwiek władzy, w tym wykonawczej, na proces orzekania, nawet w sprawach tak poważnych jak uprowadzenie samolotu. Trzeba podkreślić, że w polskiej Konstytucji zasada niezależności sądów nie została wyłączona w czasie wojny, kiedy mogą funkcjonować sądy wyjątkowe, co wynika z art. 173 w zw. z art. 175 ust. 2 Konstytucji.

W omawianej sprawie wyznaczenie jasnej granicy pomiędzy władzą sądowniczą a władzą wykonawczą miało gwarancyjny charakter. Pozwoliło na przeprowadzenie procesu karnego na okupowanym terytorium Niemiec z takimi samymi gwarancjami procesowymi, jakie przysługiwałyby obywatelom Stanów Zjednoczonych, gdyby byli oskarżeni jako cywile o przestępstwa kryminalne przed własnym sądem.

Podsumowując ten fragment rozważań, należy podkreślić, że rozdział władzy sądowniczej od władzy wykonawczej istnieje po to, aby opisany w mowie obrońcy oskarżonych Hansa T. i Ingrid R. w procesie berlińskim kot nie pożarł myszy, co byłoby ze szkodą nie tylko dla wymiaru sprawiedliwości, ale przede wszystkim dla oskarżonych.

7. PODSUMOWANIE

Problem prawny powstały na kanwie zdarzenia faktycznego oraz procesu sądowego sprzed 45 lat jest aktualny także dzisiaj. Kluczowa w tych rozważaniach jest zasada separacji, która ma swoje miejsce w Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki, a ponadto zasada trójpodziału władz, która zawarta jest w wielu aktach międzynarodowych, a także wskazana jest w art. 10 polskiej Konstytucji. Zasada ta oznacza, że władza sądownicza w swoich kompetencjach realizuje wymiar sprawiedliwości, w tym gwarantuje prawa jednostki, a władza wykonawcza nie może w tym obszarze realizować własnej polityki, nawet jeśli ma to miejsce w okupowanym kraju i nawet w sprawie, która dotyczy porwania samolotu. Sędziowie niezależnie od systemu prawnego muszą być niezawisli, a sądy niezależne od jakiegokolwiek władzy, w tym władzy wykonawczej. Sędziowie w swoich decyzjach powinni, w pierwszej kolejności, stosować krajowe konstytucje, które zasadę trójpodziału władzy ustanawiają jako podstawę każdego demokratycznego państwa prawa. Sąd w Berlinie już 45 lat temu jasno wskazał też, że sędziowie, niezależnie od tego, kto ich powołał – w zakresie orzekania – muszą być niezawisli. Ma to ogromne znaczenie dla zabezpieczenia gwarancji procesowych dla oskarżonych, w każdej sprawie, w tym także, a może przede wszystkim, takiej, w której obywatel podejmuje ryzyko naruszenia prawa po to, aby przestrzegane były przez władzę wykonawczą jego podstawowe prawa i wolności.

wyrok TS z 6.10.2021 r. (C-487/19), www.eur-lex.europa.eu, LEX nr 3231110.

ABSTRACT

dr Krystyna Patora

Assistant professor at the Chair of Criminal Law of the Faculty of Law and Administration of the University of Lodz.

Cat vs. Mouse. Case Study

The subject of this article is the legal issue that arose in a case pending before a court in West Berlin, concerning the hijacking, on 30 August 1978, of a Polish passenger plane (flight 165 of the Polish Airlines from Gdańsk to West Berlin. The problem was the application of the U.S. Constitution in West Berlin, with its guarantee of the participation of a jury in the trial. The dispute also reveals important legal issues, one of which, namely the relationship between the judiciary, in the field of the administration of justice, and the executive, as the authority implementing the policy towards the occupied country, is discussed in detail.

Keywords: *Constitution, the judiciary, the executive, jury, Berlin Wall, Berlin trial, separation of powers*

dr Krystyna Patora

ORCID: 0000-0003-2526-6801

Adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego.

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

Gronowska Bożena, Jasudowicz Tadeusz, Mik Cezary (oprac.), *Prawa człowieka. Wybór dokumentów międzynarodowych*, Toruń 1999

Grzelak Agnieszka, Sakowicz Andrzej, *Wymóg niezależności sądu krajowego jako element skutecznej ochrony sądowej (uwagi na tle wyroku TS z 19.11.2019 r. dla polskiego wymiaru sprawiedliwości)*, „Państwo i Prawo” 2020/5

Horodniczy Marek, *Niezawisłość sędziów sądów powszechnych pod rządami Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Toruń 2019

Charles de Montesquieu (Monteskiusz), *O duchu praw*, Biblioteka Filozofów, Warszawa 2009